

Ruimtelijke

Terwijl de regering Jambon een Vlaamse canon voorbereidt, keek Knack op de eerste dag van dit jaar ‘weg van de alom bekende ankerpunten’. Het blad ging na welke feiten en gebeurtenissen over het hoofd worden gezien, maar desalniettemin onontbeerlijk zijn voor wie de geschiedenis van Vlaanderen écht wil kennen. Dat resulteerde in een gevarieerde lijst, met, conform de intentie, onverwachte exploten. Tinne Claes, postdoctoraal onderzoekster verbonden aan de onderzoeksgroep Cultuurgeschiedenis van de KU Leuven, vindt dat de wet-De Taeye van 29 mei 1948 zo’n exploot is. Waarom? ‘Omdat Alfred De Taeye verantwoordelijk is voor de van lintbebouwing en onze vele oude woningen van slechte kwaliteit’ (Knack, 1 jan. 2020).

verrommeling

à la belge

Zit Alfred De Taeye terecht in de beklaagdenbank?

Hebben wij als vakgemeenschap – en bij uitbreiding ook de opiniemakers – van de wet-De Taeye niet te veel een passe-partout gemaakt om onze ruimtelijke verrommeling te verklaren?

PASCAL DE DECKER [ONDERZOEKSGROEP P.PUL FACULTEIT ARCHITECTUUR, KU LEUVEN]

Alfred De Taeye, ‘de man die zijn volk leerde bouwen’¹, was een CVP-politicus van ACW-signatuur. Hij was van 1950 tot 1954 minister van Volksgezondheid en Gezin. Maar zijn grootste politieke succes behaalde hij eerder, als Kamerlid, in 1948 wanneer ‘zijn’ wet, die als wet-De Taeye de geschiedenis zou ingaan, in het parlement werd aangenomen. De Taeye wilde gezinnen met genereuze premies en goedkope leningen aansporen om een eigen woning te bouwen of te kopen. Dat was, dixit Claes, een ideologische keuze: de christendemocraat De Taeye zag de Vlaming [*eigenlijk Belg, pdd*] liever in een fermeite onder de kerktoeren wonen dan in een huurwoning of -appartement in de goddeloze stad. Vandaag is de wet niet meer van tel, ‘maar haar geest leeft voort’, zo vindt Claes.

Claes is lang niet de enige die De Taeye met de vinger wijst. Velen zijn haar voorgedaan. Ook *De Morgen*-commentator Bart Eeckhout vond recent nog dat met de wet-De Taeye een erfzonde is begaan (*De Morgen*, 9 maart 2019). En in *Money Talk* (3 april 2019) koppelde architect Alexis Versele van de Onderzoeksgroep Sociaalecologisch Bouwen en Wonen van de Technologicampus Gent KU Leuven het uitblijven van de betonstop aan de wet-De Taeye, ‘die er mee de oorzaak van is dat buitengebieden meer en meer worden volgebouwd. De wet maakte het voor de minst vermogenden in ons land gemakkelijker om een vrijstaande, bescheiden eengezinwoning met een minimum aan elementair comfort te verwerven.’

Het belang van de wet-De Taeye kan niet onderschat worden. In de periode 1950-1980 werd in België (!) een derde van alle nieuwbouw – zo’n goeie 500.000 woningen – gebouwd met steun van een bouwpremie. Tellen we er ook de kleine landeigendommen en de koopwoningen van de sociale huisvestingsmaatschappijen bij die met een aankooppremie zijn gekocht, dan loopt dit aantal op tot ongeveer 730.000, of de helft van alle

nieuwbouw². Maar toch rijst de vraag of De Taeye geen oer wordt aangedaan. Hebben wij als vakgemeenschap – en bij uitbreiding ook de opiniemakers – van de wet-De Taeye niet te veel een passe-partout gemaakt om onze ruimtelijke verrommeling te verklaren? Ik denk van wel. Eén wet en één persoon schuldig verklaren, is wat te gemakkelijk. Ik verklaar me nader in drie stappen.

De Taeye betrad een reeds geplaveid pad

In een in 1948 gehouden enquête naar de voorwaarden voor een ‘*Maison heureuse*’, geeft om en bij de 95% van de Belgische respondenten aan dat ze een eengezinshuis met een tuin in eigendom wensen³. Dat betekent dus dat het woonmodel van ‘villa(atje)-met-tuin-en-later-garage’ dat na de Tweede Wereldoorlog, gedragen door de economische groei en de uitbouw van de welvaartsstaat, zo’n hoge vlucht zou nemen en waarvoor de wet-De Taeye de schuld krijgt, op dat moment eigenlijk al ‘gevestigd’ was. Het model was, zo stelt C. Mougenot⁴, al voor de Eerste Wereldoorlog diep in de samenleving geworteld. In die zin is de wet-De Taeye eigenlijk niet meer dan een kleinkind van de wet van 1889, een kind van de wet-Moyersoen van 1922 (ook al een premiewet) en een neefje van koopwoningen ‘kleine landeigendommen’ (NMKL) en het Woningfonds (sociale leningen), allen eigendomondersteunende regelingen.

² Voor meer cijfers en een brede historische omkadering, zie: L. Goossens (1982) *Het sociaal huisvestingsbeleid in België. Een historisch-sociologische analyse van de maatschappelijke probleembehandeling op het gebied van het wonen*, Leuven: Faculteit Sociale Wetenschappen-KUL (unpubl. PhD).

³ Geciteerd in D.C. van der Poel (1958) *Mens en woning in de gemeenschap*. Amsterdam: Uitgeverij G. Van Saane, p. 51.

⁴ C. Mougenot (1988) “Promoting the single-family house in Belgium: the social construction of model housing”, *International Journal of Urban and Regional Research*, 12, p. 531-547.

¹ B. Vancraeynest in *De Standaard*, 12 april 2008.

Om het ontwikkelingsproces te kaderen, moeten we eigenlijk terug naar de 19de eeuw en de reactie van de (liberale en katholieke) elites op de gevolgen van de gecombineerde ontwikkeling industrialisatie-urbanisatie. Deze elites waren bang; de afgrijsselijke woon- en werkomstandigheden brachten immers ook hún gezondheid in gevaar. En het samenhooken van de arbeiders in deze tristesse bedreigde zowel de politieke als morele orde, met de verlokkingen van het socialisme en een snelle ontkerkelijking. Het vermijden van concentraties van arbeiders zou dan ook een rode draad doorheen het woonbeleid worden.

In de loop van de jaren kwamen daar verschillende reacties op. De eerste voor de ruimtelijke ordening relevante was, achteraf bekeken, een behoorlijk succesvolle techniek om mensen uit de steden te houden. Er werd een pendelcultuur ontwikkeld, waarbij werk- (de stad) en woonplaats (het platteland) ruimtelijk van elkaar gescheiden werden. Om de bereikbaarheid te realiseren, werd het dichtste spoor- en buurtspoorwegennet van de wereld ontwikkeld (nog zo’n exploot, zie T. Vandamme in datzelfde nummer van *Knack*). Om de betaalbaarheid te garanderen, werd het sociaal abonnement ingevoerd (1869). Al snel zouden grote aantallen arbeiders beginnen pendelen⁵. En die gewoonte zou, weliswaar met andere vervoersmodi, maar steeds financieel ondersteund, nooit meer verdwijnen.

De tweede reactie betrof het woonbeleid. Met de wet van 1889 werd een einde gesteld aan de non-interventie. In theorie was deze wet eigendomsneutraal, maar in de beginfase kenden enkele kredietinstellingen succes en werden nauwelijks sociale huurwoningen gebouwd. Het ontbreken van een ernstig alternatief zette de gezinnen aan om het bouwproces zelf ter hand te nemen. Het model ‘1 kavel=1 huis=1 gezin=1 eigenaar’ was geboren⁶. Treffend is een uitspraak van een Belgische vertegenwoordiger op een buitenlandse conferentie in 1902: ‘(...) het feit dat de Belgische arbeider liever zelf bouwt, op een terrein van zijn eigen keuze en volgens zijn eigen opvattingen. Met dat doel, verkiest hij voldoende spaargeld te vergaren om met een kredietinstelling te kunnen onderhandelen, liever dan een reeds gebouwde woning te kopen’⁷. Bovendien was men zich heel bewust van het disciplinerend effect van huiseigendom. Met de woorden van E. Ducpétiaux, Algemeen Inspecteur van de Gevangenen en herhaaldelijk rapporteur op hygiënecongressen, in 1853: ‘De arbeider die voortaan zou geroepen zijn om deel te hebben in het voordeel van het eigenaarschap, zou daardoor rechtstreeks belang krijgen in de verdediging van de orde waarop dit recht op eigendom steunt.’⁸

De ideale (arbeiders)woning was bovendien niet compleet

zonder tuin⁹. Vandaag wordt een tuin geassocieerd met vrije tijd, met plezier. En zelfs zij die tomaten en aardappelen kweken of enkele kippen en konijnen houden, doen dit ‘*for fun*’, niet uit nooddrift. Ooit was het anders. In de periode vóór de zegeningen van de welvaartsstaat iedereen bereikten, was het hebben (of huren) van een tuin een kwestie van noodzaak, voor de voedselvoorziening. Men kon alleen van een ‘thuis’ spreken als er een tuin was, waar groenten en bloemen konden worden gekweekt en waarin de kinderen konden ravotten. Naast louter functionele aspecten ter compensatie van de beperkte ruimte in de woningen – bijvoorbeeld het drogen van de was –, benadrukte men in de propaganda het belang van de tuin als een plek om tot rust te komen, waar de lokroep van cabaret en café kon worden vergeten. De volkstuinbeweging wilde niet alleen een antidotum voor de verstedelijking zijn, maar was ook bedoeld om het verlangen naar een eigen huis-met-tuin te doen ontluiken. De tuin was bovendien een middel om minder afhankelijk te zijn van de grillen van de (arbeids- en voedsel) markt. Het kweken van groenten en kleinvee werd immers als indirect inkomen gezien. In de woorden van H. Leinfelder: ‘De katholieken, socialisten en liberalen speelden destijds gretig in op dat ideaal van de eigen tuin. Groenten, kippen en konijnen kweken om zelfvoorzienend te zijn’¹⁰.

De Taeye deed niet aan ruimtelijke ordening

Dit alles leidt tot de conclusie dat de aanzet van wat nu De Taeye in de schoenen wordt geschoven, er al was lang vóór de wet-De Taeye. Dat het zo massaal werd, kwam niet door de wet op zich, maar door de zeer gunstige economische omstandigheden die 30 jaar zouden aanhouden. En ook al was de partij van De Taeye geen fan van de grote steden en meer stedelijkheid, het is toch niet de schuld van de wet dat de Vlaamse ruimte zou verrommelen. De wet-De Taeye was een sociale wetgeving met als doel mensen te huisvesten. Niet meer, niet minder. Dat de De Taeye-woningen zowat overal in het landschap staan, komt

omdat er geen ruimtelijke planning was. Wat simpel gesteld: er kon gewoon overal in het wilde weg gebouwd worden en gemeentebesturen hadden geen instrumenten om dat tegen te houden, zo ze dat al zouden gewild hebben – wat voor alle duidelijkheid niet het geval was.

De uitbouw van een dicht openbaarvervoernet en de keuze voor de geïndividualiseerde bouw van eigendomswoningen met een tuin zijn ongetwijfeld debet aan de verrommeling van de Vlaamse ruimte, maar de sleutel is toch wel ‘het plan om niet te plannen’. De politieke partijen konden het in dit land (nog) nooit eens worden over een ingrijpende ruimtelijke planning of/ en grondbeleid, waardoor op elk moment in de tijd een zeer grote oppervlakte voor woningen gebruikt wordt om de grondprijzen laag te houden¹¹. Wat brutaal gesteld, kon tot de goedkeuring van de gewestplannen, in de tweede helft van de jaren 1970, overal gebouwd worden.

De Taeye heeft niet tot bouwen aangezet

Ook al hebben honderdduizenden Belgen een bouw- of kooppremie gekregen, dit betekent nog niet dat de premie *an sich* tot bouwen heeft aangezet. Met de woorden van Herman Deleeck c.s.: ‘Het relatief geringe premiebedrag (minder dan 4% van de prijs van een bouwpremiewoning) lijkt op zich geen aansporing tot bouwen te kunnen vormen.’¹² Met andere woorden: de Belg heeft niet gebouwd dankzij maar *ondanks* de wet-De Taeye. Als hij ongehinderd wilde wonen, was hij wel verplicht te bouwen, want er was geen alternatief. Het aantal sociale huurwoningen was uiterst beperkt en op de nauwelijks gereguleerde en kwalitatief ondermaatse private huurmarkt was hij niet meer dan de speelbal van de verhuurders. Bijgevolg: ook zonder een De Taeye-premie zou de Belg gebouwd hebben zoals hij/zij heeft gebouwd.

Slotsom: mocht Alfred De Taeye voor een rechtbank met rechters-in-de-goede-ruimtelijke-ordening moeten verschijnen, dan zou die hem moeten vrijspreken, wegens *reasonable doubt*.

5 G. De Block & J. Polasky (2011) “Light railways and the rural-urban continuum: technology, space and society in late nineteenth-century Belgium”, *Journal of Historical Geography*, 37, p. 312-328.

6 S. De Caigny (z.d.) Een geschiedenis van het sociaal wonen vanuit architecturaal perspectief, presentatie VAI, Antwerpen.

7 M. Smets (1977) De ontwikkeling van de tuinwijkgedachte in België. Een overzicht van de Belgische volkswoningbouw 1830-1930, Brussel/Liège: Mardaga, p. 51.

8 Smets, p. 18.

9 Meer uitgebreid in P. De Decker (2011): A garden of Eden? The promotion of the single-family house with a garden in Belgium before the Second World War, in: Gullinck, H. et al. (eds): The powerful garden. Emerging views on the garden complex. Antwerpen: Garant, p. 27-50.

10 In I. Renson (2019): Een tuin als buffer tegen de burens, *De Standaard*, 26 okt., p. 22.

11 P. Saey (1988) De eerste generatie projecten van ruimtelijke ordening op macroniveau in Vlaanderen, Universiteit Gent: Publicaties van het Seminarie voor Menselijke en Economische Geografie.

12 H. Deleeck, J. Huybrechts & B. Cantillon (1983): Het Matteüseffect. Antwerpen: Kluwer, p. 258.